

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΣΚΑΠΤΗΣ ΥΛΗΣ

Ο τομέας στον οποίο υστερούν κατά κανόνα όσοι στα νεώτερα χρόνια ασχολήθηκαν με θέματα σχετικά με το Παγγαίο και τη γύρω περιοχή, όπως λ.χ. ιστορικά, αρχαιολογικά κ.λ., είναι η ακριβής γνώση της τοπογραφίας αυτού του τμήματος της Ανατολικής Μακεδονίας, που κατά την αρχαιότητα, όπως είναι γνωστό, αποτελούσε τμήμα της Θράκης. Πολλοί από τους περιηγητές της περιόδου της τουρκοκρατίας, αλλά και από τους νεώτερους επιστήμονες που μελέτησαν θέματα της περιοχής, βασίστηκαν συχνά σε πληροφορίες άπλων χωρικών ή και σε έσπευσμένες διαπιστώσεις που έκαναν κατά τη διελευσή τους ή, στην καλύτερη περίπτωση, κατά τη σύντομη διαμονή τους σε κάποια από τις κωμοπόλεις του Παγγαίου. Έξισου σοβαρό εμπόδιο στην έρευνα των παραπάνω θεμάτων στάθηκε το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς τους επιστήμονες δεν ήταν αρκετά εξοικειωμένοι με την αρχαία γραμματεία και κατά συνέπεια δεν ήταν σε θέση να ερμηνεύσουν σωστά τις μαρτυρίες τις σχετικές με αυτή την περιοχή. Αυτά τα δυο μειονεκτήματα γίνονται ιδιαίτερα αισθητά στις μελέτες που ασχολούνται με την εξακρίβωση της θέσης της αρχαίας Σκαπτής Ύλης, όπου υπήρχαν τα σπουδαιότερα και τα πιο ονομαστά ορυχεία χρυσού και αργύρου αυτής της περιοχής της Μακεδονίας κατά το τέλος του 6ου και τις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ.¹ Αυτά τα δυο σημεία κυρίως θα άφορουν οι παρατηρήσεις που θα ακολουθήσουν, ώστε, με βάση και τα πορίσματα των άλλων συναφών επιστημών, όπως λ.χ. της αρχαιολογίας, της γεωλογίας κ.λ., να μπορέσουμε να δώσουμε μια απάντηση στο παραπάνω πρόβλημα.

Το όρος Παγγαίο, που βρίσκεται περίπου εκατόν είκοσι χιλιόμετρα ανατολικά της Θεσσαλονίκης και έχει ύψος 1.956 μέτρα, ήταν πασίγνωστο στην αρχαιότητα κυρίως για δυο λόγους: Για τη λατρεία του Διονύσου και το περίφημο μαντείο αυτού του θεού¹, και επίσης για τις μεγάλες ποσότητες

1. Το μαντείο του Διονύσου είχε ιδρυθεί επάνω στις πιο ψηλές κορυφές του Παγγαίου (Ηρόδ. 7, 111: *τὸ δὲ μαντήιον τοῦτο ἔστι μὲν ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν ὑψηλοτάτων*) και ήταν τόσο γνωστό στον αρχαίο κόσμο ώστε το συμβουλευτήκαν επιφανείς άνδρες, όπως λ.χ. ο Μέγας Ἀλέξανδρος, ο Ρωμαίος Ὀκτάβιος (S u e t o n., Aug. 94,5. Πβ. R. W. M a c a n, Herodotus, London 1908, σχόλ. στὸ 7,111: *τοῦ Διονύσου τὸ μαντήιον*) κ.ά. Μὲ τὸ Παγγαίο συνδέεται ὁ μῦθος τοῦ βασιλιά τῶν Ἡδωνῶν Λυκούργου, πὸν ἀναφέρεται ἡδη ἀπὸ τὸν Ὀμηρο (Ἰλ. Ζ 130). Αὐτὸς ἀντιτάχθηκε στὴ λατρεία τοῦ Διονύσου και καταδίωξε τὶς τρο-

χρυσοῦ πού ἐκρυβε στοῦ ἔδαφος του. Ἐνδεικτικὸς γιὰ τὸ πόσο ἐνωρὶς ἀρχίσει ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων αὐτῆς τῆς περιοχῆς εἶναι ὁ μῦθος ὅτι ὁ Κάδμος ἀπὸ τῆ Φοινίκη ἐπινόησε τὴν κατεργασία χρυσοῦ στοῦ Παγγαῖο¹. Ἐνῶ ὁμως ἡ παραγωγή πολυτίμων μετάλλων ἀρχίσει ἐδῶ ἀπὸ πολὺ παλιά, ἴσως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ, πράγμα πού ἀποδεικνύεται ἀπὸ ἕνα μέρος τῶν ὑπολειμμάτων τῆς κατεργασίας χρυσοῦ στοῦ Παγγαῖο², ἡ πρώτη μαρτυρία γιὰ τὴν ὀνομασία Σκαπτῆ Ὑλης εἶναι πολὺ μεταγενέστερη. Τὴν ἀναφέρει γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Ἡρόδοτος κάνοντας λόγο γιὰ τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα σὲ χρυσὸ τῶν κατοίκων τῆς Θάσου ἀπὸ τὴν ἀπέναντι περιοχὴ τῆς Θράκης (περαία)³, πού ἔφταναν τὸ ποσοῦ τῶν ὀγδόντα τάλαντων⁴.

φοῦς του καὶ τὸν ἴδιο τὸ θεό. Γιὰ νὰ τὸν τιμωρήσει λοιπὸν ὁ Διόνυσος τὸν ἔκανε νὰ χάσει τὰ λογικά του καὶ νὰ ἀκρωτηριάσει τὸν ἴδιο του τὸ γιὸ παίρνοντάς τον γιὰ κλῆμα. Μετὰ ἀπὸ αὐτό, ἐπειδὴ ἡ γῆ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἄγονη, οἱ ὑπήκοοί του μὲ παρότρυνση τοῦ θεοῦ, τὸν ἔδωσαν σὲ μιὰ σπηλιά τοῦ Παγγαίου, ὅπου κατασπαράχθηκε ἀπὸ ἐξαγριωμένα ἄλογα (Ἄ π ο λ λ ὀ δ. Βιβλ. 3,5,1). Σ' αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ σπηλιά, πού κατὰ τὸν P e r d r i z e t (Cultes et mythes de Pangée, Paris-Nancy 1910, 37 κ.έ.), μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὴν «Ἀσκητότρυπα», μιὰ πελώρια φυσικὴ σπηλιά στὴν κορυφὴ τοῦ Παγγαίου πρὸς τὴ ΒΑ πλευρὰ του, πάνω ἀπὸ τὴν κομόπολη Νικήσιανη, ἴσως ὑπῆρχε καὶ τὸ μαντεῖο τοῦ θεοῦ. Ἐπάνω στοῦ Παγγαῖο κατασπαράχθηκε ἐπίσης καὶ ὁ Ὀρφέας, ἐπειδὴ περιφρονοῦσε τὸ θεὸ Διόνυσο καὶ λάτρευε τὸν Ἀπόλλωνα (βλ. W. H. R o s c h e r, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, Leipzig 1884-86, 1084), καὶ τέλος ἀπὸ αὐτὴν τὴν περιοχὴ καταγόταν καὶ ὁ Ρῆσος (Εὐ ρ. Ρῆσ. 39 κ.έ.) μὲ τὰ περίφημα λευκά του ἄλογα, γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου (Κ 434 κ.έ.).

1. βλ. Σ τ ρ ἄ β., Γεωγρ. 14, 5, 28 (κεφ. 080): *ὁ δὲ Κάδμος (ἐνν. πλοῦτος) (ἐκ τῶν) περὶ Θράκην καὶ τὸ Παγγαῖον ὄρος (ἐνν. ἐγένετο)*. Πρβλ. ἐπίσης P l i n. Hist. Nat. 7, 56, 197: *auri metalla et flaturam Cadmus Ploenix ad Pangaeum montem (ἐνν. invenit)* καὶ Κ λ ῆ μ., Στρῶμ. 1, 16, 75: *Κάδμος γὰρ ὁ Φοῖνιξ λιθοτομίαν ἐξεῦρε καὶ μέταλλα χρυσοῦ τὰ περὶ τὸ Παγγαῖον ἐπενόησεν ὄρος*.

2. βλ. H. J. U n g e r - E. S c h ü t z, Pangaion. Lagerstättenkundliche, bergbauliche und topographisch-archäologische Untersuchungen, München 1980, 25 κ.έ. Οἱ Unger καὶ Schütz δημοσίευσαν μὲ τὸν παραπάνω τίτλο τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν πού ἔκαναν στὴν περιοχὴ τοῦ Παγγαίου τὸ 1976. Ἀργότερα, τὸ 1980, ἐπιχείρησαν δευτέρη ἐκδοση, σὲ φυλλάδιο, τοῦ πρώτου τμήματος τῆς μελέτης, πού ἐξετάζει κυρίως τὴ γεωλογία τοῦ Παγγαίου, μὲ σκοπὸ νὰ ἀκολουθήσει τὸ δεύτερο μέρος, πού θὰ ἀναφέρεται στὴ θέση τῆς Σκαπτῆς Ὑλης. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ ἐπυνέκδοση τοῦ δευτέρου μέρους δὲν ἔχει γίνεи ἀκόμη, ὅταν πρόκειται γι' αὐτὸ τὸ θέμα, θὰ παραπέμψω στὴν πρώτη ἐκδοση.

3. 6,46: *ἡ δὲ πρόσδοδος σφι ἐγένετο ἐκ τε τῆς ἠπείρου καὶ ἀπὸ τῶν μετάλλων. ἐκ μὲν γε τῶν ἐκ Σκαπτῆς Ὑλης τῶν χρυσῶν μετάλλων τὸ ἐπίπαν ὀγδόκοντα τάλαντα προσήμε, ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτῇ Θάσῳ ἐλάσσω μὲν τούτων, συχνὰ δὲ οὕτως ὥστε τὸ ἐπίπαν Θασίουςι εὐοῖσι καρπῶν ἀτελέσει προσήμε ἀπὸ τε τῆς ἠπείρου καὶ τῶν μετάλλων ἔτεος ἐκάστον διηκόσια τάλαντα, ὅτε δὲ τὸ πλείστον προσήλθε, τριηκόσια*.

4. Ἄν ὑποθεθεῖ ὅτι αὐτὸ τὸ ποσοῦ δηλώνει βάρους καθαροῦ χρυσοῦ, τότε φτάνουμε σὲ ἀπίστευτα μεγάλους ἀριθμούς. γιὰ τὰ ὀγδόντα τάλαντα ἰσοδυναμοῦν μὲ περισσότερα ἀπὸ δύο χιλιάδες κιλά. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ βάρους καθαροῦ χρυσοῦ,

Τὴν κυριότητα αὐτῶν τῶν χρυσοφόρων κοιτασμάτων, πού, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, βρισκόταν στὸ Παγγαῖο, εἶχαν οἱ θρακικοὶ λαοὶ πού κατοικοῦσαν σ' αὐτὸ καὶ στὴ γύρω περιοχῇ, δηλ. οἱ Πίερες, πού κατεῖχαν τὴ νότια πλευρὰ τοῦ βουνοῦ πρὸς τὸ μέρος τῆς θάλασσας, οἱ Ὀδόμαντοι, καὶ κυρίως οἱ Σάτρες¹, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στὰ ψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα τμήματα τοῦ Παγγαίου, πού ἦταν σκεπασμένα ἀπὸ πυκνὰ δάση καὶ χιονισμένα τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρόνου. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐντόπιους λαοὺς ἐπαιρναν μὲ κάποια μορφή σύμβασης τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων τῆς Σκαπτῆς Ὑλης οἱ Θάσιοι², οἱ ὁποῖοι διέθεταν σχετικὴ πείρα ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τοῦ νησιοῦ τους.

Οἱ ἀπόψεις τῶν εἰδικῶν σχετικὰ μὲ τὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσης τῆς Σκαπτῆς Ὑλης διαφέρουν πολὺ μεταξὺ τους. Ἄρκετοὶ ἐρευνητές, ὅπως ὁ Casson³, ὁ Oberhammer⁴, ὁ Quiring⁵, ὁ O. Luschnat⁶ κ.ἄ., ἀποφεύγουν νὰ τὴν προσδιορίσουν, ἐνῶ ἄλλοι τὴν τοποθετοῦν ἢ μακριὰ ἀπὸ τὸ Παγγαῖο, ὅπως λ.χ. ὁ Beaujour⁷ σὲ ἓνα μικρὸ χωριὸ μὲ τὸ ὄνομα Skardjilar στὰ βόρεια τῆς Κομοτηνῆς⁸, ἢ σὲ μέρη πού μπορεῖ νὰ μὴν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ αὐτὸ τὸ βουνό, ἐντούτοις ὅμως δὲν ἀποτελοῦν τμήματά του, ὅπως λ.χ. ὁ U. Kahrstedt⁹

ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀξία του σὲ τάλαντα ἀργύρου (βλ. P e r d r i z e t, Scaptésylé, «Klio» 10,1910, 27· H. Q u i r i n g, Geschichte des Goldes. Die goldenen Zeitalter in ihrer kulturellen und wirtschaftlichen Bedeutung, Stuttgart 1948, 103· U n g e r, ὁ.π., 17).

1. Ἡρόδ. 7, 112.

2. Αὐτὴ ἡ σύμβαση ἔληξε ἀναγκαστικὰ τὸ 463 π.Χ., ὅταν οἱ κάτοικοι τῆς Θάσου ὑποχρεώθηκαν μετὰ ἀπὸ τριετὴ πολιορκία νὰ συνθηκολογήσουν μὲ τοὺς Ἀθηναίους μὲ σκληροὺς ὅρους (Θουκ. 1, 101). Ἡ φράση τοῦ Θουκυδίδη, τὸ μέταλλον ἀφέντες (ὁ.π.), δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ σημαίνει ὅτι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ καὶ ὕστερα τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων τῆς Σκαπτῆς Ὑλης ἀνέλαβαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ J. Finley (Thucydides, Cambridge Mass. 1947, 14). Μᾶλλον αὐτὴ περιήλθε τώρα στοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς (βλ. P e r d r i z e t, «Klio» 1910, 17). Μὲ αὐτὴ τὴν ἄποψη συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἡρόδοτος πού ἐπισκέφθηκε τὴ Θάσο λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου, ὅταν ἀναφέρεται στὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων μὲ τὰ λόγια τὰ νέμονται Πίερες κ.λ. (7, 112), χρησιμοποιεῖ χρόνον ἐνεστώτα, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἀκόμη δὲν τὰ κατέλαβαν οἱ Ἀθηναῖοι.

3. Macedonia, Thrace and Illyria, Oxford 1926, 69.

4. «Σκαπτὴ Ὑλη», RE III A 1 (1927), στήλ. 446.

5. Ὁ.π., 103.

6. «Thucydides», RE Suppl. XII (1970), στήλ. 1095.

7. Voyage militaire dans l'Empire Othoman, ou description de ses frontières et de ses principales défenses, soit naturelles soit artificielles, Paris 1829, σ. 235.

8. Μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Beaujour φαίνεται νὰ συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἄ. Σ. Ἀρβανιτόπουλος (Περὶ τοῦ χρυσοῦ τῆς Μακεδονίας «Πολέμων» 5, 1952-54, 83-119), ὁ ὁποῖος στὸ χάρτη τῆς περιοχῆς, μετὰ τὴ σελίδα 112, τοποθετεῖ τὴ Σκαπτὴ Ὑλη κάπου στὰ ΒΑ τῆς Ξάνθης.

9. GGN 1931, 188.

κοντά στις ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνα, ὁ G. Perrot¹ καὶ ὁ Hammond² ἀπέναντι ἀπὸ τῆ Θάσο κοντά στὴ θάλασσα κ.ἄ. Αὐτὴ ἡ τελευταία ἄποψη βασίζεται μᾶλλον στὴ μαρτυρία τοῦ Στέφανου τοῦ Βυζάντιου, ὁ ὁποῖος στὰ Ἑθνικά του ἀναφέρεται στὰ παραπάνω ὄρυχεῖα μὲ τὰ λόγια *Σκαπτησύλη*³ πόλις Θράκης μικρὰ ἀντικρὸν Θάσου. Αὐτὴ ὅμως ἡ πληροφορία, ἡ τελευταία ποὺ ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα γι' αὐτὴ τὴν ὄνομασία, εἶναι τοῦ βου αἰῶνα μ.Χ. καὶ κατὰ συνέπεια πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται μὲ κάποια ἐπιφύλαξη. Ἐπιπλέον εἶναι πολὺ γενικὴ καὶ ἀόριστη. Ἀντικρὸν Θάσου δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐννοεῖ μόνο τὴν παραλία· μπορεῖ κάλλιστα νὰ περιλαμβάνει καὶ τὴ γύρω περιοχὴ.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι καμιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες μαρτυρίες δὲ συνδέει ρητὰ τὴ Σκαπτὴ Ὑλῆ μὲ τὸ Παγγαῖο. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τὸ ὄνομα Σκαπτὴ Ὑλῆ ὅταν κάνει λόγο γιὰ τὰ μεταλλεῖα χρυσοῦ ποὺ εἶχαν οἱ Θάσιοι στὴν ἀπέναντι ξηρὰ (6, 46). Ἀντίθετα ὅταν ἀναφέρεται στὰ ὄρυχεῖα τοῦ Παγγαίου καὶ τὴν κατοχὴ τους ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς (7, 112), δὲ χρησιμοποιοῦ τὴν παραπάνω ὄνομασία. Αὐτὴ ὅμως ἡ παράλειψη μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὴν τύχη, ἢ ἐνδέχεται ὁ Ἡρόδοτος νὰ θεωροῦσε αὐτὴ τὴ σύνδεση αὐτονόητη. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πάντως τὸ γεγονὸς ὅτι, ὅταν περιγράφει τὴν πορεία τοῦ Ξέρξη μέσα ἀπὸ τὴ Θράκη—κάτι ποὺ τοῦ δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ ἀριθμήσει τὶς διάφορες πόλεις ποὺ συναντᾷ ὁ Πέρσης βασιλιάς στὸ δρόμο του καὶ νὰ ἀναφέρει τὰ κυριότερα χαρακτηριστικὰ τους—ἡ μόνη πε-

1. Memoire sur l'île de Thasos, «Archives des missions», 2e serie, τ. I, Paris 1864, 16.

2. A History of Macedonia, τ. II, Oxford 1979, 72 κ.ἑ.

3. Καὶ οἱ δύο μορφές αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, δηλ. Σκαπτὴ Ὑλῆ καὶ Σκαπτησύλη μαρτυροῦνται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές. Ἡ πρώτη μνεῖα ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο *ἐκ μὲν γε τῶν ἐκ Σκαπτῆς Ὑλῆς χρυσέων μετάλλων* κ.λ. (6, 46) δὲ βοηθεῖ στὸ νὰ ἀποφασίσαι κανεὶς ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μορφῆς, γιατί μὲ τὴ γραφὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲ φαινόνταν ἂν ἡ γενικὴ ΣΚΑΠΤΗΣΥΛΗΣ προερχόταν ἀπὸ ὀνομαστικὴ Σκαπτὴ Ὑλῆ ἢ Σκαπτησύλη. Σήμερα οἱ ἐκδότες προτιμοῦν τὸν πρῶτο τύπο, ποὺ τὸν συναντοῦμε ἐπίσης στὸν Θ ε ὀ φ ρ α σ τ ο (Περὶ λίθ. 17: *εὐρέθη δέ ποτε ἐν τοῖς ἐν Σκαπτῆ Ὑλῆ μεταλλοῖς λίθος* κ.λ.), στὸν Π λ ο ὕ τ α ρ χ ο (Κίμ. 4 καὶ Περὶ φυγ. 15. 605C) καὶ στὸ βιογράφο τοῦ Θουκυδίδη Μακελλίνο (κεφ. 19, 25 καὶ 47). Ὁ ἄλλος τύπος Σκαπτησύλη συναντᾶται σὲ μιὰ ἐπιγραφή (IG I 184-5 καὶ Suppl. σ. 33-34: *φθοῖδες χρυσοῦ σκαπτησυλιου*), στὸν Στέφανο τὸν Βυζάντιο καὶ σὲ λατίνους συγγραφεῖς μὲ τὴ μορφὴ Scaptensula (Lucr. 6, 810 καὶ Festus σ. 147 Müller). Ὁ L a c h m a n n (T. Lucreti Cari, De rerum natura, Berolini 1871⁴, 395) εἶναι τῆς γνώμης ὅτι τὸ σ τοῦ δευτέρου τύπου εἶναι ἡ δασεῖα τῆς λέξης ὕλη, ἀλλὰ ὁ P e r d r i z e t («Klio»1910, 24 ὑποσ. 1) παρατηρεῖ ὅτι στὴν ἰωνικὴ διάλεκτο ποὺ χρησιμοποιόταν σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ τῆς Θράκης δὲν πρέπει νὰ ἀκουγόταν ἡ δασεῖα στὴν προφορά. Πιὸ πιθανὴ φαίνεται ἡ ἄποψη ὅτι ὁ τύπος Σκαπτησύλη ὀφείλεται σὲ παρεξήγηση, γιατί τὸ ΣΚΑΠΤΗΣΥΛΗΣ τοῦ Ἡροδότου τὸ ἐξέλαβαν λανθασμένα ὡς γενικὴ τοῦ Σκαπτησύλη καὶ ὄχι τοῦ σωστοῦ Σκαπτὴ Ὑλῆ (βλ. O b e r h u m m e r, ὀ.π.).

ριοχή που του φέρνει στο νοῦ παραγωγή χρυσοῦ εἶναι τὸ Παγγαῖο, καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχε ἡ Σκαπτή Ὑλη, τὸ πιὸ περιφημο κέντρο παραγωγῆς χρυσοῦ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Μὲ αὐτὴ τὴν ἄποψη, ὅτι δηλ. ἡ Σκαπτή Ὑλη βρισκόταν στὸ Παγγαῖο, συμφωνοῦν οἱ περισσότεροὶ μελετητές, δὲ συμπίπτουν ὅμως οἱ γνώμες τους στὸ θέμα τῆς τοποθέτησής της σὲ ἓνα συγκεκριμένο τμῆμα του. Ὁ Perdritzet στὴν ἐξοχη μελέτη του γιὰ τὴ Σκαπτή Ὑλη καὶ τὴν ἱστορία της (βλ. σ. 76, ὑποσ. 4) ἀποφεύγει νὰ ἀναφέρει μὲ ἀκρίβεια τὴ θέση της, ἀλλὰ στὸ χάρτη τῆς περιοχῆς, στὴ σελίδα 15, τὴ σημειώνει μὲ ἐπιφύλαξη στὴ θέση πού βρίσκεται ἡ σημερινὴ Νικήσιανη¹ καὶ ὄχι, ὅπως πιστεύει ὁ Casson (ὁ.π., 69 καὶ 76), στὴν Εἰκοσιφοίνισσα. Ὁ J. Rouilloux² τὴν τοποθετεῖ ἀόριστα στὶς ἀνατολικὲς πλαγιὲς τοῦ Παγγαίου, ὁ Δ. Λαζαρίδης³ στοὺς λόφους πού χωρίζουν τὶς κοινότητες Νικήσιανης καὶ Παλαιοχωριοῦ, ἐνῶ οἱ Unger καὶ Schütz⁴ σὲ μιά τοποθεσία πού βρίσκεται ἀνατολικά τῆς τελευταίας κομόπολης.

Ἐνδειξη γιὰ τὸ ὅτι ἡ Σκαπτή Ὑλη βρισκόταν στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου ἀποτελεῖ ἡ μαρτυρία γιὰ τὴν κατεύθυνση πού ἀκολούθησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν ἐκστρατεία τους τοῦ 464 π.Χ. Οἱ στρατηγοὶ Σωφάνης καὶ Λεάγρος, μετὰ τὴν κατάληψη τῶν Ἐννέα Ὀδῶν κοντὰ στὸν κόλπο τοῦ Στρυμόνα, προχώρησαν μὲ δέκα χιλιάδες στρατὸ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ, πού τὸ κατεῖχαν οἱ Ἡδωνοί, με σκοπὸ, ὅπως μᾶς βεβαιώνει ὁ Ἡρόδοτος⁵, νὰ καταλάβουν τὰ χρυσορυχεῖα τῆς περιοχῆς, τὰ ὁποῖα δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν ἄλλα ἀπὸ τὰ περίφημα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς τῆς Σκαπτῆς Ὑλης⁶, πού ἓνα χρόνο ἀργότερα ἀναγκάστηκαν οἱ Θάσιοι νὰ τὰ ἐγκαταλείψουν μετὰ τὴν παράδοση τοῦ στόλου τους στοὺς Ἀθηναίους. Αὐτὰ τὰ μεταλλεῖα τὰ γνώριζαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού εἶχε καταφύγει ἐδῶ ὁ Πεισίστρατος, ὅταν ἐξόρι-

1. Ἡ πρώτη γνωστὴ μνεία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς τῆς κομόπολης, πού βρίσκεται στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Δράμα καὶ τοὺς Φιλίππους, γίνεται σὲ δύο σιγίλλια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης, ἓνα τοῦ πατριάρχου Μαξίμου Β' τὸ 1477 καὶ ἓνα τοῦ Διονυσίου Α' τὸ 1490, πού ὄριζαν τὶς σχέσεις τῆς Εἰκοσιφοίνισσας μὲ τὴν παραπάνω κοινότητα. Σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα «Νικήσιανη» ἔχουν προταθεῖ διάφορες ἐτυμολογίες. Ἡ τελευταία ἀπὸ αὐτὲς εἶναι τοῦ Δ. Σ α μ σ ἄ ρ η, ὁ ὁποῖος συσχετίζει αὐτὴ τὴν ὀνομασία μὲ τὸ vicani Nicaenses μᾶς λατινικῆς ἐπιγραφῆς, πού προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ κομόπολης μὲ τὸ ὄνομα Νίκη. (Ἡ θέση τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς κομῆς Νίκης «Μακεδονικά» 20 1980, 487 κ.έ.).

2. Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos, Paris 1954, σ. 154.

3. Thasos and its Peraia, Athens 1971, σ. 4 κ.έ.

4. 1976, 17, 25 καὶ 28.

5. 9,75: αὐτὸν δὲ Σωφάνεα..., Ἀθηναίων στρατηγέοντα ἄμα Λεάγρω τῷ Γλαύκωνος ἀποθανεῖν ὑπὸ Ἡδωνῶν ἐν Δάτω περὶ τῶν μετάλλων τῶν χρυσοῦν μαχόμενον.

6. Βλ. καὶ Δ. Σ α μ σ ἄ ρ η, Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 48.

ριστος γύρω στὰ μέσα τοῦ βου αἰώνα προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσει τὸν ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπάνοδό του χρυσό¹, καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ Μιλτιάδη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴ νίκη στὸν Μαραθῶνα ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους πλοῖα καὶ στρατὸ μὲ τὴν ὑπόσχεση νὰ φέρει πολὺ χρυσάφι, χωρὶς νὰ φανερώνει ἀπὸ ποῦ², ἀλλὰ ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ Παγγαῖο. Ὁ Σωφάνης λοιπὸν μὲ τὸν Λέαγρο προχώρησαν ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ Παγγαίου, ἀλλὰ δὲν κατόρθωσαν νὰ φθάσουν στὸ στόχο τους, γιὰτι κατατροπώθηκαν μέχρι τὸν τελευταῖο ἀπὸ τὶς ἐνωμένες θρακικὲς φυλὰς τῆς περιοχῆς, ποὺ τοὺς ἐπιτέθηκαν αἰφνιδιαστικὰ στὸ Δάτο, ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος (ὁ.π., 75), ἢ μᾶλλον στὸν Δραβῆσκο, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θουκυδίδης³, ποὺ γνῶριζε καλύτερα τὴν περιοχὴ, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος εἶχε ἐδῶ οἰκονομικὰ συμφέροντα⁴. Ἡ τοποθέτηση τῆς Σκαπτῆς Ὑλης στὴ νότια

1. Βλ. Ἀριστ., Ἀθην. πολ. 15, 2: *ἐκεῖθεν δὲ παρῆλθεν* (ἐνν. ὁ Πεισίστρατος) *εἰς τοὺς περὶ τὸ Παγγαῖον τόπους, ὅθεν χρηματισάμενος* κ.λ. Πβ. J. W. Cole, Peisistratus on the Strymon, G and R 22 (1975) 42 κ.έ.

2. Βλ. Ἡρόδ. 6, 132. Πρβλ. Obst. Miltiades, RE XV 2 (1932) 1703 κ.έ.

3. 1, 100: *προελθόντες δὲ τῆς Θράκης εἰς μεσόγειαν διεφθάρησαν ἐν Δραβησκῷ τῇ Ἠδωνικῇ ὑπὸ τῶν Θρακῶν ξυμπάντων*. Βλ. ἐπίσης 4,102 καὶ Παυσ. 1,29,4. Ἡ ἀρχαία ὄνομασία Δραβῆσκος διατηρήθηκε ὡς τὰ νεώτερα χρόνια μὲ τὸν τύπο Σδραβῆκι, ὄνομα ἑνὸς μικροῦ χωριοῦ κάπου δεκατρία χιλιόμετρα ἀπὸ τὶς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνα. Μὲ αὐτὴ τὴν κωμόπολη ταυτίζουσι τὴν ἀρχαία Δραβῆσκο οἱ περισσότεροι μελετητές, διαφωνώντας μὲ τὸν πίνακα Reutinger, ποὺ τὴν τοποθετεῖ σὲ ἀπόσταση περίπου δεκαεννιά χιλιόμετρων ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, στὸ δρόμο πρὸς τὴν Ἡράκλεια τῆς Σιντικῆς. Γιὰ σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. P. Collart, Philippes, Paris 1937, σ. 67, ὑποσ. 1.

4. Γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸ τμήμα τῆς Θράκης ποὺ βρισκόταν ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Θάσο καὶ κατὰ συνέπεια μὲ τὸ Παγγαῖο καὶ τὴ Σκαπτὴ Ὑλὴ μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης μὲ τὰ λόγια: *ὁ Βρασιδᾶς δεδιώς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Θάσου τῶν νεῶν βοήθειαν καὶ πυνθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτήσιν τε ἔχειν τῶν χρυσείων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θράκη καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἡπειρωτῶν* κ.λ. (4, 105). Τὸ πρόβλημα εἶναι πῶς ὁ Θουκυδίδης, ἕνας Ἀθηναῖος πολίτης, κατεῖχε μεταλλεῖα σὲ μιά περιοχὴ ποὺ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴ σφαῖρα πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῶν Ἀθηναίων. Ὁ βιογράφος τοῦ Μαρκελλίνου δικαιολογεῖ αὐτὸ τὸ γεγονός μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι αὐτὰ τὰ κτήματα ἦταν προῖκα τῆς γυναίκας του ποὺ καταγόταν ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Θράκης (κεφ. 19). Ἐδῶ παρέμεινε κατὰ τὸ διάστημα τῆς εικοσάχρονης ἐξορίας του (κεφ. 47) καὶ ἐδῶ ἔγραφε τὴν ἱστορία του κάτω ἀπὸ ἕναν πλάτανο (κεφ. 25). Ἡ ἀξιοπιστία ὅμως μερικῶν ἀπὸ αὐτὰς τὶς μαρτυρίες τοῦ Μαρκελλίνου, ποὺ πρέπει νὰ ἐξῆσσε τὸν 6ο αἰώνα μ.Χ. (βλ. Bux, Marcellinus, RE XIV 2, 1930, στήλ. 1481· O. Luschinat, Die Thukydidesholien, «Philologus» 98, 1954, 44 ὑποσ. 2) ἀμφισβητεῖται ἀπὸ μερικὸς φιλόλογος (βλ. von Wilamowitz, Die Thukydideslegende, «Hermes» 12, 1887, 329. Finley, ὁ.π., 10). Ὅπως σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Perdrizet «Klio» 1910, 21 κ.έ.), ὁ Μαρκελλίνος, καθὼς καὶ ὁ Πλούταρχος (Κίμ. 4,2: *τὰ χρυσεῖα περὶ τὴν Θράκην ἐκέκτητο*) παρεξήγησαν τὴ φράση τοῦ ἴδιου τοῦ Θουκυδίδου: *κτήσιν... χρυσείων μετάλλων ἐργασίας*, ἢ ὁποῖα σημαίνει ὅτι ἀπλῶς εἶχε τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων χρυσοῦ, ἴσως μὲ

πλευρά του Παγγαίου αποκλείεται, γιατί σε μιὰ τέτοια περίπτωση οί Ἄθη-
ναῖοι μπορούσαν νὰ ἀκολουθήσουν ἕναν εὐκολότερο δρόμο πρὸς αὐτὴ μέσα
ἀπὸ τὴν κοιλάδα ποὺ κατεῖχαν οἱ Πίερες, χωρὶς νὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ
κάνουν τὸ γύρο τοῦ βουνοῦ.

Ἄλλὰ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐνδείξεις, ὑπάρχουν καὶ στοιχεῖα ποὺ μποροῦν νὰ
χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἀποδείξεις γιὰ τὴν τοποθέτηση τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς
στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου. Πρόκειται γιὰ τὰ ἄφθονα ὑπολείμματα ἀπὸ
τὴν κατεργασία χρυσοῦ καὶ ἀργύρου σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ, ποὺ τὰ εἶχαν προ-
σέξει ἤδη οἱ περιηγητὲς τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας. Ὁ P. Belon λ.χ. ἀ-
ναφέρει ὅτι πηγαίνοντας πρὸς τοὺς Φιλίππους πρὶν ἀπὸ τὸ 1554 ἄφησε δε-
ξιά του τὰ ὄρυχεῖα τῆς Καστανιάς¹. Μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐννοοῦσε ἢ γενικὰ
τὸ ὄρος Παγγαῖο, γιὰτὶ αὐτὸ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας ὀνομαζό-
ταν καὶ Κεστανὲ Ντάγκ, ἐξαιτίας τῶν ἄφθονων δέντρων αὐτοῦ τοῦ εἴδους²,

κάποια μορφή σύμβασης ἀνάλογη μὲ ἐκείνη ποὺ ἴσχυε γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Θάσου στὶς
ἀρχές τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ., καὶ ὄχι ὅτι κατεῖχε κτήματα στὴ Σκαπτὴ Ὑλῆ. Αὐτὲς οἱ σχέ-
σεις τοῦ Θουκυδίδη μὲ τοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς ὀφείλονται μᾶλλον στὴν καταγω-
γὴ του. Ὅπως δείχνει τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του «Ὀλορος» (βλ. Θ ο υ κ. 4,104), ὁ μεγαλύτερος
ἱστορικός ἦταν ἀπόγονος τοῦ μαραθονομάχου Μιλτιάδη, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο,
ὅταν ἦταν διοικητὴς τῆς Χερσονήσου, εἶχε παντρευτεῖ τὴν Ἡγησιπύλη, κόρη τοῦ βασι-
λιά τῶν Θρακῶν Ὀλόρου (6, 39). Ὁ βαθμὸς συγγένειας τοῦ πατέρα τοῦ Θουκυδίδη μὲ τὸν
Μιλτιάδη δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προσδιοριστεῖ μὲ ἀκρίβεια (βλ. Β u x, ὁ.π., 1486· L u s c h-
n a t, Thucydides, RE Suppl. XII, 1970, στήλ. 1089), ἀλλὰ ὑπάρχει ἡ πιθανότητα νὰ
ἦταν καὶ ἐγγονὸς του (βλ. J. d e R o m i l l y, Thucydide I, Paris 1953, Budé, VIII). Ἄν ὁ-
μως ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ Ὀλορος ἦταν βασιλιάς ἐνὸς θρακικοῦ λαοῦ ποὺ κατοικοῦσε κοντὰ στὴ
Χερσόνησο, λ.χ. τῶν Δολόγκων, πράγμα ποὺ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τοὺς H o w καὶ W e l l s
(A Commentary on Herodotus, Oxford 1912, ἀνατ. 1968, 76) καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν L u s c h-
n a t, Der Vatersname des Historikers Thucydides, «Philologus» 100, 1956, 138 ὑποσ. 3), τό-
τε εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ σχέσεις τοῦ Θουκυδίδη μὲ τοὺς θρακικοὺς λαοὺς τοῦ
Παγγαίου. Γι' αὐτὸ ἄλλοι ἐρευνητὲς ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ Ἡγησιπύλη ἦταν κόρη ἐνὸς βα-
σιλιά τῶν Σαπαίων, ποὺ κατοικοῦσαν στὴν περιοχὴ τοῦ ποταμοῦ Νέστου (βλ. O b s t,
ὁ.π., 1681 καὶ 1703· J. W i e s n e r, Die Thraker. Studien zu einem versunkenem Volk des
Balkanraumes, Stuttgart 1963, 81. Ἐπίσης K l. P a u l y, λ. Ὀλορος), ἢ μᾶλλον τῶν Σα-
τρῶν τοῦ Παγγαίου (βλ. E. C a v a i g n a c, Miltiade et Thucydide, RPh 3, 1929, 284). Ἡ
παρουσία τοῦ Μιλτιάδη στὸ Παγγαῖο μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἂν λάβει κανεὶς ὑπόψη τὴν πλη-
ροφορία ὅτι αὐτὸς ὑποχρεώθηκε νὰ ἐγκαταλείψει προσωρινὰ τὴ Χερσόνησο γύρω στὰ
510-506 π.Χ., γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν ὄργη τοῦ Δαρείου ποὺ ξεσήκωσε τοὺς Σκύθες ἐναντίον
του (βλ. Ἡ ρ ὀ δ. 6,40. Πρβλ. καὶ C a v a i g n a c, ὁ.π., 284 κ.έ.). Αὐτὴ ἡ συγγένεια μὲ τοὺς
Σάτρες ἦταν ἀσφαλῶς ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἐγινε δεκτὸς ὁ Θουκυδίδης στὴν περιοχὴ τῶν
ὄρυχειῶν τοῦ Παγγαίου. Πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἐδῶ στὴ Σκαπτὴ Ὑλῆ πέθανε (βλ.
Π λ ο ὑ τ. Κίμ. 4 καὶ Μαρκελ. 45), ὁπότε ὁ τάφος του στὰ «Κιμώνεια μνήματα» στὴν Ἄ-
θῆνα θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἀπλῶς ἕνα κενοτάφιο (βλ. Β u x, ὁ.π., 1484).

1. Les observations des plusieurs singularités et choses mémorables... 1554, 56.

2. Βλ. Σ. Μ ε ρ τ ζ ἰ δ η, Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμένα τοποθετή-
σεις των, Δράμα 1885, σ. 69.

ὅπως καὶ Πουρνάρ Ντάγκ, ἀπὸ τὰ ἄφθονα πουρνάρια ποῦ κάλυπταν ἰδίως τοὺς πρόποδές του¹, ἢ ἀναφερόταν εἰδικότερα σὲ μιὰ τοποθεσία στὴν κοιλάδα τῆς Νικήσιανης. Αὐτὴ ἢ τοποθεσία ὀνομάζεται σήμερα «Σομποτός» καί, σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες τῶν γεροντοτέρων, ἦταν γνωστὴ παλιότερα ὡς Κεστανὲ Ντάγκ. Μᾶλλον πρέπει νὰ συμβαίνει τὸ δεύτερο, γιατί ὁ ἴδιος ὁ Belon χρησιμοποιεῖ λίγο πιὸ πάνω στὴν ἴδια σελίδα τὴν ὀνομασία «Παγγαῖο», ὅποτε θὰ ἦταν ἀπίθανο νὰ τὸ ὀνομάζει διαφορετικὰ λίγες σειρὲς πιὸ κάτω. Ὁ D. Heuzey² μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὰ μόνα ἴχνη μετάλλων ποῦ εἶδε ἦταν τῆς κοιλάδας τοῦ Παλαιοχωριοῦ. Ὁ Μερτζίδης³ κάνει λόγο γιὰ ἀρχαῖα ὀρυχεῖα ἐπάνω ἀπὸ τὶς κοινότητες Νικήσιανης καὶ Παλαιοχωριοῦ, ἐνῶ ὁ Verkonici⁴ εἶχε ἀκούσει ὅτι ὑπάρχουν τέτοια ἀνάμεσα στὴν Πραβίστα (σημερινὴ Ἑλευθερούπολη) καὶ τὴν Εἰκοσιφοίνισσα, προσθέτοντας ὅτι τὶς πληροφορίες αὐτὲς τὶς πῆρε ἀπὸ ἓναν κάτοικο τῆς Νικήσιανης. Σ' αὐτῆς τῆς τελευταίας τὰ ἄφθονα, ὅπως τὰ χαρακτηρίζει, ὑπολείμματα ἐπεξεργασίας μετάλλων καὶ τὰ ἴχνη ἐργαστηρίων ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴ τοῦ Casson ὁ M. Festugière⁵. Στὰ ὀρυχεῖα τῆς Νικήσιανης ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ ὁ Quiring (ὁ.π., 102).

Ὁφείλουμε πάντως νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι αὐτοὶ οἱ παλαιότεροι περιηγητὲς καὶ ἐρευνητὲς εἶχαν κατὰ κανόνα ἐλλιπέστατη γνώση τῆς περιοχῆς. Ἡ ἀκρίβεια τῶν στοιχείων ποῦ ἀναφέρουν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀξιοπιστία τῶν ἀνθρώπων ποῦ ἔτυχε νὰ τοὺς δώσουν πληροφορίες. Ἀκόμη καὶ ἐπιστήμονες τῶν ὁποίων οἱ ἐργασίες ἦταν κατὰ τὰ ἄλλα ἀξιόλογες, ὅπως λ.χ. ὁ Casson, πέφτουν σὲ τέτοια λάθη. Ἔτσι ὁ τελευταῖος ὁμολογεῖ ὅτι δὲ βρῆκε σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ ἴχνη ἐργαστηρίων (ὁ.π., 65). Χαρακτηριστικὸ ἐπίσης κακῆς πληροφόρησης εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος τοποθετεῖ τὶς «Ἀσημότρupes», γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ γίνεαι λόγος πιὸ κάτω, κοντὰ στὴν κοινότητα Μεσορόπης, στὴ νότια πλευρὰ τοῦ Παγγαίου (ὁ.π.), ἐνῶ αὐτὲς βρίσκονται στὴν πλευρὰ τῆς Νικήσιανης.

Κανένας ἀπὸ τοὺς προηγούμενους μελετητὲς, μὲ μόνη ἴσως ἐξαίρεση τὸν Perdizet, δὲν ἀσχολήθηκε εἰδικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἐξακρίβωσης τῆς θέσης τῆς Σκαπτῆς Ὑλης. Μὲ αὐτὸ ἀσχολήθηκαν πρόσφατα οἱ H. J. Unger καὶ E. Schütz σὲ μιὰ μελέτη ποῦ ἐξετάζει βασικὰ τὴ γεωλογία τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου (βλ. παραπάνω, σ. 77, ὑποσ. 2). Καὶ αὐτὴ ὅμως ἢ ἐργασία δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες ποῦ ἐπισημάναμε στὰ ἔργα τῶν προ-

1. Βλ. C. M. D a n o v, *Altthrakien*, Berlin-New York 1976, σ. 107.

2. *Mission archéologique de Macédoine*, Paris 1867, 27.

3. Οἱ Φίλιπποι. Ἐρευναι καὶ μελέται χωρογραφικαί, Κωνσταντινούπολις 1897, σ. 54.

4. *Esquisse topographique de la Macédoine* (στὰ ρωσικά), Saint-Petersbourg 1889, 96.

5. Βλ. C a s s o n, ὁ.π., 65 ὑποσ. 4.

ηγούμενων έρευνητών. Οί δυό Γερμανοί έρευνητές μελέτησαν όρισμένα τμήματα του Παγγαίου πολύ προσεκτικά, ένώ άλλα σχεδόν τὰ άγνοούν. Έτσι στο μεγαλύτερο μέρος τής μελέτης τους άσχολούνται με τὰ ύπολείμματα κατεργασίας μετάλλων καθώς και τή γεωλογική σύσταση τής κοιλάδας του Παλαιοχωριού, ένώ ως ένα μεγάλο βαθμό άγνοούν τὰ θέματα τὰ σχετικά με τήν περιοχή τής Νικήσιανης. Αυτό τὸ τελευταίο τὸ όμολογούν και οί ίδιοι προσθέτοντας ότι προτίθενται νά συμπληρώσουν τή μελέτη αὐτῆς τῆς τελευταίας στο μέλλον (βλ. 1976, 27). Αυτό όμως δέν τούς έμποδίζει νά τοποθετήσουν, όπως είδαμε, με βεβαιότητα τή Σκαπτή Ύψη σέ μιὰ περιοχή άνατολικά τῆς σημερινῆς κωμόπολης του Παλαιοχωριού (ό.π., 17).

Άλλά ως δοῦμε αναλυτικότερα τὰ επιχειρήματα στα όποία στηρίζονται οί Unger και Schütz για νά τεκμηριώσουν τήν παραπάνω άποψη τους. Ός πρώτο έπιχείρημα αναφέρουν τὸ μέγεθος, τὸν αριθμὸ και τήν ηλικία τῶν ύπολειμμάτων¹. Ύποστηρίζουν λοιπὸν ότι ή έκταση και ή ποσότητα τῶν σωρῶν τῶν ύπολειμμάτων είναι πολύ μεγαλύτερη στο Παλαιοχώρι από ό,τι στη Νικήσιανη (1980, 20). Στην τελευταία διαπίστωσαν μόνο έξι σωρούς, ένώ στο Παλαιοχώρι έννέα. Μιὰ όμως προσεκτικότερη έρευνα θά έδειχνε ακριβώς τὸ αντίθετο. Βέβαια σήμερα οί περισσότεροι σωροί τῆς Νικήσιανης έχουν διασκορπιστεῖ από άνεύθυνους λατόμους μαρμάρων, οί όποιοι χρησιμοποιούν τις καμινίες για έπίστρωση τῶν δασικῶν δρόμων. Άλλά και τὰ ύπολείμματα πὸν βρίσκονται άκόμη στη θέση τους είναι άρκετά για νά δείξουν τὸν αριθμὸ και τήν έκταση τῶν σωρῶν. Μάλιστα όλοι οί κάποιες ηλικίας κάτοικοι τῆς Νικήσιανης θυμούνται ότι αὐτοί οί σωροί ήταν άθικτοι πριν από είκοσι περίπου χρόνια. Λαμβάνοντας λοιπὸν κανείς όλα αὐτὰ ύπόψη είναι εύκολο νά διαπιστώσει ότι μέσα στη Νικήσιανη και γύρω από αὐτήν υπάρχουν τουλάχιστο έντεκα μεγάλοι σωροί από καμινίες, ό καθένας από τούς όποίους έχει κατά μέσον όρο έκταση ένα τετραγωνικὸ χιλιόμετρο και ύψος δύο ως τέσσερα μέτρα.

Άρχίζοντας από τὸ άνοιγμα τῆς κοιλάδας πρὸς τήν πεδιάδα τῶν Φιλίππων υπάρχουν από Β πρὸς Ν σέ μιὰ άπόσταση περίπου τεσσάρων χιλιομέτρων οί έξῆς σωροί από καμινίες:

1) Ένας στους πρόποδες του λόφου στα άνατολικά τῆς Γεωργιανῆς, μιᾶς κωμόπολης πὸν άποτελεῖ συνέχεια τῆς Νικήσιανης. Ό σωρὸς αὐτὸς βρισκόταν ακριβώς στη θέση όπου σήμερα είναι ή αὐλή του Δημοτικου Σχολείου Γεωργιανῆς. Σήμερα έχει διασκορπιστεῖ έντελῶς, αλλά υπάρχουν άκόμη καμινίες σέ όλη τή γύρω περιοχή.

1. Οί κάτοικοι τῆς περιοχῆς τὰ όνομάζουν «τσκουριές», κάτι πὸν χωρίς άμφιβολία άποτελεῖ έφαρμένη μορφή τῆς αρχαίας ελληνικῆς λέξης *σκωρία*.

2) Σὲ ἀπόσταση πεντακοσίων περίπου μέτρων, πάντα κοντὰ στοὺς πρόποδες τοῦ ἴδιου λόφου, ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὰ σύνορα τῶν δύο κωμοπόλεων.

3) Στὴν κοινότητα Νικήσιανης περίπου διακόσια πενήντα μέτρα νοτιότερα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἄννας. Ὁ σωρὸς αὐτὸς βρισκόταν στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ χειμάρρου, βάθους εἴκοσι ὡς τριάντα μέτρων, ποὺ διασχίζει τὴ Νικήσιανη καὶ τὴ Γεωργιανὴ ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν κύριο ὄγκο τοῦ Παγγαίου καὶ καταλήγοντας στὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων σὲ παραπόταμο τοῦ Ἀγγίτη. Καὶ αὐτὸς ὁ σωρὸς, ὅπως καὶ ὁ προηγούμενος, ἔχει σήμερα διασκορπιστεῖ. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ποὺ βρισκόταν ὁ σωρὸς, ἡ κατάβαση στὸ ρέμα εἶναι εὐκόλη καὶ ὑπάρχει μονοπάτι ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀπέναντι πλευρά.

4) Ἐξω ἀπὸ τὴ Νικήσιανη σὲ ἀπόσταση σαράντα ὡς πενήντα μέτρων ἀνατολικά ἀπὸ τὸ παρεκκλήσι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὸ λόφο. Ὅλοι οἱ σωροὶ ποὺ ἀναφέραμε ὡς τώρα βρίσκονται ἀνατολικά ἀπὸ τὸ χεῖμαρρο. Οἱ ὑπόλοιποι, ποὺ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, βρίσκονται στὴ δυτικὴ του ὄχθη, σὲ σημεῖα ὅπου ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στοὺς πρόποδες τοῦ δυτικοῦ λόφου σχηματίζονται διάφορα πλατῶ μὲ σχετικὴ εὐρυχωρία, ποὺ ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὶς ἐργασίες τῆς ἐκπύρωσης τοῦ μεταλλεύματος. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἐπίσης ὅτι κατὰ κανόνα οἱ σωροὶ αὐτοὶ βρίσκονται σὲ σημεῖα ὅπου ἡ κατάβαση στὸ χεῖμαρρο εἶναι εὐκόλη. Αὐτοὶ οἱ ὑπόλοιποι εἶναι:

5) Ἐνας σὲ ἀπόσταση τετρακοσίων περίπου μέτρων νοτιότερα ἀπὸ τὴν τοποθεσία «Κοκκινοχώματα». Τὸ μεγαλύτερο μέρος του ἔχει μεταφερθεῖ ἀπὸ τοὺς λατόμους ἄλλοῦ, ἀλλὰ τὰ ὄρια του εἶναι ἀκόμη εὐδιάκριτα.

6-8) Ἐκατὸ μετρα πιδὸ πάνω, πάντα μὲ κατεύθυνση πρὸς τὰ νότια, δηλ. πρὸς τὸν κύριο ὄγκο τοῦ Παγγαίου, ὑπάρχουν ἄλλοι τρεῖς σωροί, σχεδὸν συνεχόμενοι μεταξύ τους, συνολικοῦ μήκους γύρω στὰ ἐξήντα πέντε μέτρα.

9) Σὲ ἀπόσταση 80-100 μέτρων ἄλλος, τοῦ ὁποῖου μεγάλο μέρος ἔμεινε ἄθικτο.

10) Εἴκοσι μέτρα πιδὸ ἐπάνω ἓνας ἄλλος μὲ ἀκόμη μεγαλύτερες διαστάσεις.

11) Ὁ μεγαλύτερος ἴσως ἀπὸ ὄλους βρίσκεται στὸ σημεῖο ὅπου πρὶν ἀπὸ τὸν κύριο ὄγκο τοῦ Παγγαίου ἡ κοιλάδα, ποὺ ἦταν ὡς ἐδῶ στενὴ, πλαταίνει καὶ σχηματίζει ἓνα ἐπίπεδο μέρος περίπου κυκλικὸ μὲ διάμετρο 1.500-2.000 μέτρων, γνωστὸ στοὺς ἐντόπιους ὡς «Λιβιάδι». Αὐτὸς ὁ σωρὸς ἔχει τὶς ἐξῆς διαστάσεις: μῆκος ὀγδόντα περίπου μέτρων, πλάτος σαράντα μὲ πενήντα, καὶ ὕψος, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ ἓνα σημεῖο στὸ κέντρο ποὺ τὸ κατέσκαψαν οἱ ἐκσκαφεῖς πρόσφατα, 4-5 μέτρων.

Μὲ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν σωρῶν στὴν κοιλάδα τῆς Νικήσιανης εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ Παλαιοχωριοῦ

καὶ ἀκόμη μεγαλύτερος εἶναι ὁ συνολικὸς ὄγκος τῶν ὑπολειμμάτων, γιατί στοὺς Παλαιοχώρι μόνο ἐλάχιστοι σωροὶ ὑπάρχουν ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ συγκριθοῦν ὡς πρὸς τὸ μέγεθος μὲ αὐτοὺς τῆς Νικήσιανης.

Ὁ δεύτερος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο, σύμφωνα μὲ τοὺς ἴδιους ἐρευνητές, τὸ Παλαιοχώρι πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἡ θέση τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς εἶναι τὸ ὄνομα αὐτῆς τῆς κωμόπολης (1976, 14). Αὐτὸ ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς σοβαρὸ ἐπιχείρημα. Ἴσως τὸ ὄνομα νὰ ἀποτελεῖ ἀνάμνηση τῆς ὑπαρξῆς ἑνὸς παλαιοῦ οἰκισμοῦ, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύει τίποτε. Ἄλλωστε τὸ ὄνομα Παλαιοχώρι εἶναι πολὺ συνηθισμένο ὡς ὀνομασία χωριοῦ καὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ποὺ ἀπαντᾷ νὰ ὑποδηλώνει ὀπωσδήποτε οἰκισμοὺς μιᾶς τόσο παλαιᾶς ἐποχῆς.

Ὡς τρίτο ἐπιχείρημα χρησιμοποιοῦν τὸ ὅτι ἡ περιοχή αὐτῆς τῆς κωμόπολης ἦταν καλὰ ὀχυρωμένη. Κατὰ τὴν ὁμηρικὴ ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ (μυκηναϊκῆ) φρουροῦνταν ἀπὸ τὸ Παλαιόκαστρο¹, ἕναν ὀχυρωμένο οἰκισμό ἐπάνω σὲ ἕνα λόφο ἀνάμεσα στὶς κοινότητες Νικήσιανης καὶ Παλαιοχωριοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς δεύτερης, καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸ ἑλληνιστικὸ κάστρο ἐπάνω σὲ ἄλλο λόφο, ποὺ ἐλέγχει τὴν ἔξοδο τῆς κοιλάδας πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων (βλ. ὁ.π., 25 κ.έ., 28).

Ἄν ὅμως λάβει κανεὶς ὑπόψη τὴν ὀργάνωση τῶν θρακικῶν φύλων καὶ τὶς μεταξὺ τους σχέσεις, ἀντιλαμβάνεται ὅτι μιὰ ὁποιαδήποτε περιοχή μέσα στὸ χῶρο τῆς κυριαρχίας τους δὲν εἶχε ὀπωσδήποτε ἀνάγκη ἀπὸ ὀχυρωματικὰ ἔργα γιὰ νὰ εἶναι ἀσφαλῆς, τὴ στιγμή ποὺ σὲ πολὺ μεγάλη ἀκτίνα ὀλόγυρα κατοικοῦσαν λαοὶ φίλοι καὶ σύμμαχοι μεταξὺ τους. Ἰδιαίτερα οἱ Βησσοί², ποὺ κατοικοῦσαν στὸν Αἴμο καὶ τὴ Ροδόπη, ἀποτελοῦσαν ἐγγύηση γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν λαῶν τοῦ Παγγαίου ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν λαῶν τοῦ βορρᾶ³. Μιὰ ἐνδειξη ὅτι κάθε ἀπόπειρα τῶν ξένων λαῶν νὰ φτάσουν

1. Ἡ ὀνομασία αὐτὴ δίνεται ἀθθαίρετα, γιατί, ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, δὲ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές.

2. Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καθοριστεῖ ἡ ἀκριβὴς σχέση ἀνάμεσα στοὺς Βησσοὺς καὶ τοὺς Σάτρες. Ὁ Ἡ ρ ὀ δ ο τ ο ς ἀναφέρεται στοὺς πρώτους μὲ τὰ λόγια: *Βησσοὶ δὲ τῶν Σατρῶν εἰσὶ οἱ προφητεύοντες τοῦ ἱεροῦ* (7, 111) ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τμῆμα τῶν Σατρῶν. Ἐντόπιως ὅμως προξενεῖ τὸ γεγονός ὅτι στὰ μεταγενέστερα χρόνια οἱ Σάτρες δὲν ἀναφέρονται πιά, ἐνῶ οἱ Βησσοὶ διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς ὡς τὰ χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὡς μιὰ μεγάλη φυλὴ ποὺ κατοικοῦσε μεταξὺ Αἴμου καὶ Ροδόπης. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι οἱ Σάτρες ἦταν μιὰ θυγατρικὴ φυλὴ τῶν Βησσῶν, ποὺ ἦταν γνωστοὶ καὶ ὡς Δίοι (βλ. Θ ο υ κ. 2, 96), καὶ ἀπευθύνονταν σ' αὐτούς, ποὺ ἦταν ἔμπειροι στὴ λατρεία τοῦ Διονύσου, νὰ τοὺς ἐφοδιάζουν μὲ ἱερεῖς γιὰ τὸ μαντεῖο τοῦ θεοῦ στὸ Παγγαῖο (βλ. P e r d r i z e t, Cultes κ.λ., σ. 39).

3. Βλ. J. N. S v o r o n o s, L'hellénisme primitif de la Macédoine prouvé par la numismatique et l'or du Pangée, Athènes 1919, σ. 198. Ὁ Ἰ δ ι ο ς (ὁ.π., σ. 61 κ.έ.) συσχετίζει αὐτὴ

κοντὰ στὰ ὀρυχεῖα χρυσοῦ ἀντιμετωπιζόταν μακριὰ ἀπὸ αὐτὰ ἀποτελεῖ ἡ μαρτυρία γιὰ τὴ συνδυασμένη ἐπίθεση ὄλων τῶν γύρω θρακικῶν λαῶν ἐναντίον τῶν δέκα χιλιάδων στρατιωτῶν τοῦ Σωφάνη στὸν Δραβῆσκο (βλ. παραπάνω, σ. 80, ὑποσ. 5).

Πρέπει νὰ τονιστεῖ ἐδῶ ὅτι αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δὲν ἦταν ἀσυνήθιστο τὸ φαινόμενο νὰ συναντᾶ κανεὶς ἀνοχύρωτους θρακικοὺς οἰκισμοὺς, καὶ μάλιστα στὶς περιπτώσεις ποὺ ὑπῆρχαν κοντὰ ἀπόκρημνοι λόφοι καὶ ψηλές κορυφές βουνῶν, ποὺ χρησίμευαν ὡς καταφύγια, κάθε φορὰ ποὺ οἱ κάτοικοι κινδύνευαν ἀπὸ ἐχθρική ἐπιδρομὴ¹. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, ὅταν ὁ Ἡρόδοτος λέει ὅτι μόνον οἱ Σάτρες τοῦ Παγγαίου δὲν ὑποδουλώθηκαν ποτὲ ἀπὸ κανέναν, ὡς αἰτία ἀναφέρει τὸ γεγονός ὅτι εἶχαν ὡς καταφύγιό τους τὶς ψηλές καὶ ἀπόκρημνες κορυφές τοῦ Παγγαίου (7, 111), καὶ δὲν κάνει καθόλου λόγο γιὰ ὄχυρωμένους οἰκισμοὺς.

Ἐξάλλου καὶ ἡ ἐποχὴ στὴν ὁποία χρονολογεῖται τὸ καθένα ἀπὸ τὰ παραπάνω κάστρα, ἡ ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ γιὰ τὸ «Παλαιόκαστρο» καὶ ἡ ἑλληνιστικὴ γιὰ τὸ νεώτερο, δὲ συμπίπτουν μὲ ἐκείνη τῆς ἀκμῆς τῆς Σκαπτῆς Ὑλης, γιὰ τὴν ὁποία κάνει λόγο ὁ Ἡρόδοτος. Ἐνδέχεται βέβαια νὰ γινόταν ἐκμετάλλευση ὀρυχείων χρυσοῦ σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ ἀκόμη ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ, καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίοδο ἀνήκει ἓνα τμῆμα τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ Παλαιοχωριοῦ². Τίποτε ὅμως δὲν ἀποδεικνύει ὅτι αὐτὰ ἀνήκουν στὴ Σκαπτὴ Ὑλῆ καὶ οὐτε γνωρίζουμε ἂν αὐτὴ ἡ ὄνομασία ὑπῆρχε σὲ μιὰ τόσο παλαιὰ ἐποχὴ. Ἀλλὰ καὶ στὴν παρουσία τοῦ ἑλληνιστικοῦ κάστρου δὲν πρέπει νὰ δίνεται μεγάλη σημασία, γιατί ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ἡ παραγωγὴ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ εἶχε σταματήσει ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου. Καμιὰ ἀπολύτως μνεῖα αὐτῆς τῆς περιοχῆς δὲ γίνεται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές γι' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ σχετικὰ μὲ τὴν παραγωγὴ χρυσοῦ, ἐνῶ, ἀντίθετα, περίφημα γιὰ τὸ χρυσάφι τους στὰ χρόνια τοῦ Φιλίππου ἦταν τὰ Ἄσυλα, ἓνας λόφος κοντὰ στὶς Κρηνίδες, ποὺ κατόπι πῆραν τὸ ὄνομα Φίλιπποι³.

τὴν προστασία ποὺ πρόσφεραν οἱ Βησσοὶ ἢ Δίοι στοὺς μικρότερους θρακικοὺς λαοὺς μὲ τὸν ἀρχαῖο μῦθο τῶν γρυπῶν, ποὺ φρουροῦσαν τὸ χρυσάφι τῶν χωρῶν τοῦ βορρᾶ ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν ὑπερβόρειων Ἀριμασπῶν, μονόφθαλμων κυκλώπων, ποὺ ἤθελαν νὰ τὸ ἀρπάξουν (βλ. Ἡ ρ ὁ δ. 3, 116).

1. Βλ. V. Velkov, Das antike Siedlungsleben in Thrakien, «Klio» 62(1980) 7.

2. Unger-Schütz, 1980, σ. 24 κ.έ.

3. Βλ. Σ τ ρ ἄ β., Γεωγρ. VII 331, ἀπ. 34: *ὅτι πλείστα μέταλλά ἐστι χρυσοῦ ἐν ταῖς Κρηνίσι, ὅπου νῦν οἱ Φίλιπποι πόλις ἴδονται, πλησίον τοῦ Παγγαίου ὄρους.* Ἐπίσης Δ ι ὁ δ. 16, 8, 6: *τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοιοῦτον ἠΰξησεν (ἐνν. ὁ Φίλιππος) ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσοδον πλείον ἢ χιλίων ταλάντων.*

Όπως σωστά παρατηρεί ο Perdritz («Klio» 1910, 27), η κατεργασία χρυσοῦ στην περιοχή τῆς Σκαπτής Ὑλης δὲν πρέπει νὰ ἄρχισε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰώνα π.Χ., ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες ἀρχαῖες μαρτυρίες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ ἐξαιρετικὰ ἐντατικὴ ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων τῆς περιοχῆς ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς Θάσιους καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξάντληση τῶν χρυσοφόρων κοιτασμάτων ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου¹. Ἐπομένως, ἂν θέλουμε νὰ ἀναζητήσουμε καμινίες ἀπὸ τὰ κοιτάσματα τῆς Σκαπτής Ὑλης, θὰ πρέπει νὰ περιοριστοῦμε στὸ διάστημα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰώνα ὡς περίπου τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰώνα π.Χ., γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς της². Ὁ κύριος ὄγκος τῶν ὑπολειμμάτων τῆς περιόδου κατὰ τὴν ὁποία ἡ Σκαπτὴ Ὑλη εἶναι πασίγνωστη ὡς τὸ σημαντικότερο κέντρο παραγωγῆς χρυσοῦ στὸ Παγγαῖο καὶ τῆ γύρω περιοχή βρίσκεται στὴν κοιλάδα τῆς Νικήσιανης. Σ' αὐτὴ τὴν τελευταία ἀνακαλύφθηκαν, μέσα σὲ σωρὸ ἀπὸ καμινίες, καὶ ἴχνη ἀπὸ φούρνο γιὰ τὴν ἐκπύρωση τοῦ μεταλλεύματος³, καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ βρεθοῦν καὶ ἄλλα πολὺ σημαντικότερα εὐρήματα, ἂν γίνουν συνδυασμένες ἀρχαιολογικὲς καὶ γεωλογικὲς ἐρευνες, πρὶν οἱ λατόμοι μαρμάρων κατασκάψουν ἐντελῶς τὴν περιοχή καὶ ἐξαφανίσουν κάθε ἴχνος ποῦ θὰ μπορούσε νὰ ἀποδειχθεῖ χρήσιμο γιὰ τὴν ἐρευνα.

Δυστυχῶς, οἱ ὑπάρχουσες ἀρχαῖες μαρτυρίες δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ ἐξακριβώσῃ κανεὶς ἂν ὁ Ἡρόδοτος μὲ τὴ Σκαπτὴ Ὑλη ἐννοοῦσε μιὰ πόλη τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου ἢ μιὰ τοποθεσία. Μᾶλλον ὅμως πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο, γιατί ὡς πόλη χαρακτηρίζεται μόνον ἀπὸ τὸν Στέφανο τὸν Βυζάντιο (*πόλις Θράκης μικρά, ἀντικρὸν Θάσου*), ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶδαμε, ἀνήκει στὸν 6ο αἰώνα μ.Χ., δηλ. σὲ μιὰ πολὺ μεταγενέστερη ἐποχὴ. Ἀντίθετα ὁ Πλούταρχος τὸν 1ο αἰώνα μ.Χ. τὴ χαρακτηρίζει ὡς *χωρίον*⁴, καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτὴ ἡ λέξη στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα συνηθέστερα σημαίνει «τοποθεσία», «περιοχὴ», καὶ πιὸ σπάνια «πόλη» ἢ «χωριό». Σὲ μιὰ τέ-

1. Βλ. Ἀρβανιτόπουλος, ὀ.π., σ. 86.

2. Τὸ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἀμέσως μετὰ τὴν μνεία τῆς Σκαπτής Ὑλης (6, 46) ἀναφέρεται στὴν ἀνακάλυψη τῶν μεταλλείων ἀπὸ τοὺς Φοίνικες (6, 47: *εἶδον δὲ καὶ αὐτοὺς τὰ μέταλλα ταῦτα, καὶ μακρῶ ἦν θωμασιότατα τὰ οἱ Φοίνικες ἀνεῦρον οἱ μετὰ Θάσου κτίσαντες τὴν νῆσον ταύτην*) δὲν ἀποτελεῖ ἐνδειξὴ γιὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῆς τῆς ὀνομασίας. Τοὺς Φοίνικες τοὺς ἀναφέρει σὲ συνάρτηση ἀποκλειστικὰ μὲ τὰ ὀρυχεῖα τῆς Θάσου, ὅπως γίνεταί φανερό ἀπὸ τὰ λόγια του ποῦ ἀκολουθοῦν ἀμέσως παρακάτω: *τὰ δὲ μέταλλα τὰ Φοινικικὰ ταῦτα τῆς Θάσου* κ.λ. (ὀ.π.).

3. Βλ. U n g e r - S c h ü t z 1980, σ. 23 καὶ 35.

4. Κίμ. 4: *καὶ τελευτήσαι μὲν ἐν τῇ Σκαπτῇ ὕλη (τοῦτο δ' ἔστιν τῆς Θράκης χωρίον)*. Βλ. καὶ Μ α ρ κ ε λ ., Βίος Θεοκ. 47: *ἐν Σκαπτῇ ὕλη τῆς Θράκης χωρίω*.

τοια περίπτωση ἡ Σκαπτὴ Ὑλῆ¹ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελοῦσε μιὰ εὐρύτερη περιοχή στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου, ὅποτε θὰ περιλάμβανε καὶ τὶς δυὸ συνεχόμενες κοιλάδες, δηλ. τῆς Νικήσιανης καὶ τοῦ Παλαιοχωριοῦ, καὶ ὄχι ἕναν οἰκισμό. Καὶ ἂν ὅμως συνέβαινε κάτι τέτοιο, οἱ διαφορὲς ἐνδείξεις συνηγοροῦν μὲ τὴν ἄποψη ὅτι τὸ ἐπίκεντρο τῆς παραγωγῆς πολυτιμῶν μετάλλων, τουλάχιστο κατὰ τὴν ἐποχὴ ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει, πρέπει νὰ βρισκόταν στὴ Νικήσιανη. Αὐτὲς εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ὄγκο τῶν ὑπολειμμάτων ποῦ ἀναφέραμε παραπάνω, οἱ ἑξῆς:

α) Ὁ Ἡρόδοτος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὴ μεγαλύτερη συμμετοχὴ στὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων εἶχαν οἱ Σάτρεις (7,112), οἱ ὅποιοι ἦταν ὁ μόνος θρακικὸς λαὸς ποῦ δὲν ὑποδουλώθηκε ποτέ, οὔτε καὶ στὸν Ξέρξη, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά γιατί ἦταν λαὸς πολεμικὸς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη γιατί κατοικοῦσε ἐπάνω σὲ ψηλὰ δασωμένα ὄρη ποῦ ἦταν σκεπασμένα μὲ χιόνι. Ὅποιοσδήποτε γνώστης τῆς περιοχῆς εἶναι σὲ θέση νὰ βεβαιώσῃ ὅτι τὸ πλεόν ἀπόκρημνο καὶ ἀπρόσιτο, ιδιαίτερα γιὰ ἕναν ξένο, τμήμα τοῦ Παγγαίου εἶναι αὐτὸ πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Νικήσιανης. Ὑπάρχουν ἀπόκρημνες πλαγιὲς καὶ βραχώδεις χαράδρες, ὅπου ἀκόμη καὶ οἱ ἐντόπιοι βοσκοὶ ἢ ξυλοκόποι ἀδυνατοῦν νὰ πλησιάσουν. Ἐδῶ τὰ χιόνια διατηροῦνται τοὺς περισσότερους μῆνες τοῦ χρόνου, καὶ μάλιστα ὑπάρχουν βαθιὲς χαράδρες ὅπου τὸ χιόνι διατηρεῖται ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνες.

β) Τὸ νερὸ εἶναι κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ χρυσοῦ. Ἡ κοιλάδα λοιπὸν τῆς Νικήσιανης ἔχει τὰ ἀφθονότερα νερὰ τῆς ΒΑ πλευρᾶς καὶ ἴσως καὶ ὀλόκληρης τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου.

γ) Ὑπάρχουν τοπωνύμια στὴν περιοχή τῆς Νικήσιανης ποῦ ἴσως μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς μακρινὴ ἀνάμνηση τῆς παραγωγῆς πολυτιμῶν μετάλλων σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ. Δυτικότερα ἀπὸ τὴ θέση ποῦ πηγάζει τὸ νερὸ στὸ Παγγαῖο καὶ δημιουργεῖ καταρράκτη (ἢ ἐντόπια ὀνομασία εἶναι «Ντιρέκι») καὶ ἀρκετὰ ψηλότερα σὲ ὑψόμετρο μεγαλύτερο ἀπὸ χίλια μέτρα, βρίσκονται τρεῖς στοῆς σκαμμένες μέσα στὸ βράχο, μὲ πλάτος 1,50-2 μέτρων καὶ ὕψος σχεδὸν τὸ ἴδιο. Τὸ μῆκος τους ἦταν δύσκολο νὰ ἐξακριβωθεῖ, γιατί ὑπῆρχαν νερὰ στὸ δάπεδο καὶ καθιστοῦσαν τὴν ἐξερεύνηση δύσκολη καὶ ἐπικίνδυνη². Αὐτὲς εἶναι οἱ γνωστὲς σὲ ὅλη τὴν περιοχὴ «Ἀσημότρυπες», τὶς ὁποῖες, ὅπως εἶδαμε, ὁ Casson (ὀ.π., 65) ἐσφαλμένα τὶς τοποθετεῖ πάνω ἀπὸ

1. Καὶ ἡ ὀνομασία Σκαπτὴ Ὑλῆ αὐτὴ καθεαυτὴ ἀρμόζει περισσότερο σὲ περιοχὴ παρὰ σὲ πόλη. Κατὰ λέξιν σημαίνει «σκαμμένο δάσος».

2. Τώρα οἱ στοῆς αὐτὲς ἔχουν διαπλατυθεῖ καὶ ὑποστηλωθεῖ ἀπὸ μιὰ ἐταιρεία ποῦ ἐρευνᾷ ἂν ὑπάρχουν μέταλλα ἐκμεταλλεύσιμα.

τῆ Μεσορόπη. Βέβαια φαίνεται μάλλον ἀπίθανο νὰ μεταφερόταν ὄλο ἐκεῖνο τὸ μετάλλευμα, τοῦ ὁποίου οἱ σωροὶ τῶν ὑπολειμμάτων ἀπλώνονται μόνο στὴν κοιλάδα τῆς Νικήσιανης σὲ ἀπόσταση 8-10 χιλιομέτρων ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο, γιὰ ἐπεξεργασία τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ἐξόρυξης καὶ μάλιστα μὲ τὰ ἀτελῆ μέσα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς¹. Κι αὐτὸ τῆ στιγμῆ πού καὶ χῶρος ὑπῆρχε ἔξω ἀπὸ τὶς στοᾶς γιὰ τὶς διάφορες ἐργασίες καὶ ξύλα ἄφθονα ἀπὸ τὰ πυκνὰ δάση ὀξιάς γιὰ τὴν ἐκπύρωση τοῦ μεταλλεύματος καὶ νερό, ἂν ἦταν ἀπαραίτητο, καὶ σ' αὐτὴ τὴν τοποθεσία καί, σὲ μεγάλες ποσότητες, λίγες ἐκατοντάδες μέτρα πρὸ κάτω. Οἱ σωροὶ λοιπὸν τῶν ὑπολειμμάτων, τουλάχιστο στὸ μεγαλύτερο μέρος τους, πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ μετάλλευμα πού ἐξορυσσόταν ἀπὸ ἄλλοῦ καὶ ὄχι ἀπὸ τὶς «Ἀσημότρupes». Ἐπὶ τοῦ ὅμως ἀκριβῶς καὶ μὲ ποῖο τρόπο² εἶναι ἓνα θέμα πού ἐμπίπτει στὴν ἀρμοδιότητα ἄλλων ἐπιστημῶν.

Ἡ ὀνομασία «Ἀσημότρupes» δὲν εἶναι ἡ μόνη πού θυμίζει παραγωγή πολυτίμων μετάλλων σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ. Δυτικότερα ἀπὸ αὐτὲς τὶς στοᾶς, ψηλότερα ἀπὸ τὴν τοποθεσία «Ντένα», ὑπάρχει μιὰ περιοχὴ πού ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους «Χρυσούσουϊ». Αὐτὸ μάλλον εἶναι φθαρμένος τύπος τοῦ τουρκικοῦ ὀνόματος «Χρυσούσουγιου», πού σημαίνει «τοῦ χρυσοῦ τὸ νερό». Τὸ δεύτερο συνθετικὸ δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι πραγματικὰ ὑπάρχει πηγὴ νεροῦ σ' αὐτὴ τὴν τοποθεσία. Τὸ πρῶτο ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ λέξη «χρυσός». Δὲν ἀποκλείεται οἱ Τοῦρκοι κατακτητὲς νὰ βρῆκαν μιὰ ἑλληνικὴ ὀνομασία καὶ νὰ τὴ μετέτρεψαν μόνο κατὰ τὸ β' συνθετικὸ τῆς διατηρώντας ἀναλλοίωτο τὸ πρῶτο, «χρυσός», πού ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς παρουσίας μεταλλεύματος αὐτοῦ τοῦ εἶδους σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Τέλος ἡ ὀνομασία Σκαπτὴ Ὑλῆ δικαιολογεῖται γιὰ μιὰ περιοχὴ, ὅπως ἡ κοιλάδα τῆς Νικήσιανης, πού καὶ σήμερα εἶναι κατάφυτη, ἰδιαίτερα ὀ-

1. Τὴν ἀντίθετη ἄποψη ὑποστηρίζει ὁ Perdrix et, «Klio» 1910, 25.

2. Πάντως τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἔχουν βρεθεῖ ὑπόγειες στοᾶς κοντὰ στοὺς σωροὺς τῶν ὑπολειμμάτων δείχνει ὅτι ἀπὸ τοὺς διάφορους τρόπους ἐξαγωγῆς χρυσοῦ (γιὰ μιὰ συστηματικὴ ἀπαρίθμηση τῶν διάφορων μεθόδων βλ. R. J. Forbes, *Metallurgy in Antiquity. A Notebook for Archaeologists and Technologists*, Leiden 1950, σ. 50) αὐτὸς πού φαίνεται πρὸ πιθανὸς γιὰ τὴν περίπτωσή τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς εἶναι τὸ σκάψιμο στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους. Ἔτσι οἱ λάκκοι πού δημιουργήθηκαν μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἔπαψαν νὰ εἶναι εὐδιάκριτοι ὕστερα ἀπὸ προσχώσεις τῶν ἐτῶν. Αὐτὸ βέβαια δὲ σημαίνει ὅτι ἀποκλείεται καὶ ἡ παράλληλη χρῆση ἄλλων μεθόδων ἐξόρυξης τοῦ μεταλλεύματος γι' αὐτὴ τὴν περιοχὴ, ὅπως λ.χ. ἡ ἐπεξεργασία τῆς ἄμμου πού κατέβαζε ὁ χεῖμαρρος μετὰ ἀπὸ κάθε βροχὴ, καθὼς καὶ τὸ σκάψιμο στοῶν στίς βραχώδεις πλαγιὰς τοῦ βουνοῦ (βλ. Δ. Σαμάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 40 κ.έ.).

μους πρὶν ἀπὸ τῆ μεγάλης πυρακαϊὰ τοῦ 1917, ὅπως θυμοῦνται οἱ γεροντότεροι, ἦταν σκεπασμένη μὲ δάση ἀπὸ πελώριες βελανιδιές καὶ καστανιές, ποὺ ἔφταναν ὡς τὶς παρυφές τοῦ χωριοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, ὅταν ὁ Ἄ. Γούσιος περιηγήθηκε τὶς κωμοπόλεις τῆς ΒΑ πλευρᾶς τοῦ Παγγαίου κατὰ τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἡ μόνη κοιλάδα ποῦ τοῦ ἔκανε ἐντύπωση γιὰ τὰ δάση τῆς ἦταν αὐτὴ τῆς Νικήσιανης¹. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ γειτονικὴ κοιλάδα τοῦ Παλαιοχωριοῦ.

Δυστυχῶς αὐτὴ ἡ περιοχὴ τοῦ Παγγαίου δὲν ἔχει ἐρευνηθεῖ ἀκόμη ἱκανοποιητικὰ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές ποῦ ἔγιναν τὸ 1959-62 ἀπὸ τὴν Ἐφορεῖα Ἀρχαιοτήτων Καβάλας στὴ θέση «Τούμπα», ΒΔ τῆς Νικήσιανης, ὅπου ἀνακαλύφθηκαν τάφοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλίππου Β' καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μὲ ἀξιόλογα εὐρήματα, ἄλλη συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐρευνα δὲν ἔχει γίνει. Εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι μιὰ τέτοια προσπάθεια θὰ ἔφερνε στὸ φῶς στοιχεῖα ποῦ θὰ φώτιζαν κάπως περισσότερο μερικὲς πτυχές τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς περιοχῆς καὶ γενικότερα τοῦ Παγγαίου. Εὐτυχῶς τελευταῖα ἔχει καταρτιστεῖ ἓνα κοινὸ πρόγραμμα μελέτης τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου ἀπὸ τὸ Γεωλογικὸ Τμῆμα τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τὸ Ἰνστιτοῦτο Γεωλογικῶν καὶ Μεταλλευτικῶν Ἐρευνῶν (ΙΓΜΕ) καὶ τὴν Ἐφορεῖα Ἀρχαιοτήτων Καβάλας. Οἱ προκαταρκτικὲς ἐρευνες τοῦ ΙΓΜΕ, κοντὰ στὰ ἄλλα ἀποτελέσματα, ἔφεραν στὸ φῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς «Ἀσημότρυπες», καὶ ἄλλες δώδεκα τεχνητὲς στοῆς στὸ Παγγαῖο² καὶ εἰδικότερα, σύμφωνα μὲ πληροφορία τοῦ κ. Ἄ. Κελεπερτζῆ, προΐσταμένου τοῦ Παραρτήματος ΙΓΜΕ Θεσσαλονίκης, στὸ ριπίδιο ἀποθέσεων μεταλλεύματος ποῦ δημιουργεῖται στὶς κοιλάδες τοῦ Παγγαίου πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Νικήσιανης.

1. Ἡ κατὰ τὸ Παγγαῖον χώρα, Λακκοβοηκίων τοπογραφία, ἦθη, ἔθιμα καὶ γλῶσσα, Λειψία 1894, σ. 17: Νικησιάνη. Ἡ κωμόπολις αὕτη κεῖται ἐντὸς καταφύτου καὶ λαμπρᾶς κοιλάδος κ.λ.

2. Βλ. «Δελτ. Ἐνημερ. ΙΓΜΕ», Ἰούλ.-Νοέμβρ. 1980, 19 κ.έ.

S U M M A R Y

D a m i a n o s T s e k o u r a k i s, The Place of ancient Scape Hyle.

Those who have attempted to identify the ancient Scape Hyle, which was the most famous centre of gold-mining on the mainland opposite Thasos in the 6th and 5th centuries B.C., usually lack personal knowledge of the topography of this area and are not familiar enough with the evidence of ancient authors. These are the two main fields where the contribution of this article will be confined.

Most of the scholars have placed Scape Hyle on or around the Mount Pangaeum and especially on the NE side of it. There is, however, a disagreement concerning the exact location of it. It has been situated near the monastery of Eikosiphoinissa, in the village called Palaeochori, on the hills between Palaeochori and Nikisiani, and elsewhere. The author of this article believes that Scape Hyle was not a town but a wider area which comprised the valleys of both Nikisiani and Palaeochori. The centre, however, of gold-production, especially in the period when Scape Hyle flourished, was Nikisiani. Some of the indications for this are the following:

- a) The heaps of slag («scoriae») are more extensive here than in the neighbouring places.
- b) Herodotus says that the tribe of Satrai, who had the main share in the gold-production, used the steep rocks of Pangaeum as a refuge when attacked by an enemy. The side of this mountain facing Nikisiani is the most inaccessible of all.
- c) There is plenty of water in this valley.
- d) There are names of places, like «Silver holes», «The water of gold» and so on, which might be reminiscences of the existence of metal-workings in this area.
- e) Scape Hyle means «dug wood» and this is the most richly wooded side of Pangaeum.